

Мақасид Әш-Шари'а
туралы түсінік
Қазіргі көзқарас

UNDERSTANDING

Maqāṣid al-Sharī'ah

A Contemporary Perspective

Musfir bin Ali al-Qahtani

ІІТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

Мақасид Әш-Шари'а
ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

ҚАЗІРГІ КӨЗҚАРАС

Мүсфир Бин Әли Әл-Қәһтәни

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297
ББК 86.38
М-91

Китап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херидон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (КИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Мұсфир Бин Әли Әл-Қәһтәни
Кітапты қазақ тіліне аударған: Абуева Амина: – Б.: 2023
Кітап редакторы: Қаратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

«Ихсан Хайрия» Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасының № 66 рұқсатымен расталған

Мақасид Әш-Шари'а туралы түсінік: Қазіргі көзқарас (Kazakh)
Мұсфир Бин Әли Әл-Қәһтәни
ИИТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
1444 АН/ 2023 СЕ
Paperback ISBN 978-9967-493-27-8

Understanding Maqasid al-Shariah: A contemporary perspective (Kazakh)
Musfir bin Ali al-Qahtani
ИИТ «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
1437 АН / 2015 СЕ
Paperback ISBN 978-1-56564-669-8
ИИТ
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

Барлық құқықтар сақталған

ISBN 978-9967-493-27-8

УДК 297
ББК 86.38

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы – бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдемейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

«*Мақасид Әш-Шари’а* туралы түсінік: Қазіргі көзқарас» мұсылман үкімдерінің жоғары мақсаттары мен міндеттеріне дәлмедәл келтірілген заңдық сезімді дамытуға шақырады, оның мақсаты – Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: الله تعالى) мәтіндерін түсінуде жаңа әдіснаманы әзірлеу, сондай-ақ мұсылман ойларын түрлендіру және оны қолдану.

Автор негізгі мақсаттарды (*әл-мақасид әл-әслийя*, араб тілінде: المقاصد الأصلية) және екінші мақсаттарды (*әл-мақасид әт-тәбийя*, араб тілінде: المقاصد الطائبية) ажыратуды қоса, әр түрлі деңгейлерді түсінудің маңыздылығына назар аударады. Әл-Қәһтәни Шариғаттың мақсаттарын жағымды түсіну мұсылман қоғамдарында адами және мәдени дамудың оң нәтижесін беруі керек деп бекітеді.

Алайда бұл жұмыстың нақты күші автордың жоғары мақсаттарды қолдануында және әртүрлі заң ғылымдары салаларына бағытталған, мысалы, діни үкімдер өндіру және шығару (*ифта’*, араб тілінде: الإفتاء) және маңызды әлеуметтік мәселелер мен мұсылман қоғамдарындағы мәселелер, *экстремизм*, жиһад, (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: الجهاد) дұрысқа бұйыру және бұрыс нәр-

селерге тыйым салу, әлеуметтік өзгерістер, мұсылман ойының дағдарысы, діни шамадан тыс жағдайларға қарсы тұру, демалу мен бос уақытты өткізу қажеттілігі, азаматтық пен ұлтқа тәуелділік, исламдағы әсемдік мен келісімді тарату және мұсылман әйелдерінің қоғамдағы рөлі.

Мұсфир Бин Әли Әл-Қәһтәнидің қысқаша басылымы

МАҚАСИД ӘШ-ШАРИ'А ТУРАЛЫ ТҮСІНІК ҚАЗІРГІ КӨЗҚАРАС

ISBN hbk: 978-1-56564-668-1

ISBN pbk: 978-1-56564-666-7

2015-ші жыл

КІРІСПЕ

Бұл жұмыс – *Мақасид Әш-Шари'а* ғылымын қазіргі қажеттіліктерде қолдануға тырысу. Мұндай тәсілді ислам заңдарының мақсаттарын түсіну қажеттілігін ескере отырып, «мақсаттарды түсіну» деп атауға болады. Осылайша біз алдымыздағы шындықтарды білетін және оларға мұқият бола отырып, басшылыққа алынған өзгеріс пен айқын түрлендіру жасай аламыз.

Мақасид арнайы сөзі – бұл көптеген мағыналарды білдіретін *мақасид* сөзінің көпше түрі, оның мағыналары келесі:

- 1) бір нәрсені мақсат ету, оған келу, оған қарай бағыт алу;
- 2) жолдың түзулігі;
- 3) әділеттілік, байсалдылық және шектен шығудан аулақ болу. Содан кейін біз *мақасид* - бұл Шариғат өз үкімдерінде мақсат ететін және ол теңдестірілген, қалыпты жолмен жүретін нәрселер деп айта аламыз.

Барлық қаулылар мен заңдар пайда табуға, зиянды болдырмауға немесе зұлымдықтан, заң бұзушылықтан алыс болуға бағытталған. Қысқаша айтқанда, Шариғат бақыттың жалпы мақсаттарын жүзеге асыруға, заңдылық пен тәртіпті сақтауға және адамзат баласын кемелдікке, ізгілікке және өркениетке жеткізеді. Заңнамада барлығы жеңілдіктерді қамтамасыз етуге арналған. Қысқаша айтқанда, оның мақсаты, жедел немесе ұзақ мерзімді бола ма пайданы іске асыру болып табылады және оның барлық тыйымдары зиян мен зұлымдықтың алдын алуға бағытталған.

Заңды және оның үкімдерінің негіздерін мұқият, индуктивті түрде зерттеу оның осы өмірде де, ақыретте де адамдардың әл-ауқатын арттыратын мақсаттарды растайтындығын анық көрсетеді. Біріншіден, Аллах Тағала (араб тілінде: الله تعالى) бізге Құран Кәрімде көп жерде хабарлағанындай, Ол *Әл-Хәким* (Дана, араб тілінде: الحكيم), және мұндай қасиет Оның үкімдерін мақсатты түрде тағайындауды қажет етеді. Екіншіден, Аллах Тағала (араб тілінде: الله تعالى) бізге Құранда көптеген жерлерде Өзінің мейірімді екенін хабарлайды, сол арқылы ол құлда-

рына олар үшін жаратқан, бұйырған және заң шығарған нәрселерімен мейірімділік танытуға ниетті. Үшіншіден, Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) бізге «бұны» «осындай себеппен» жасағандығы туралы хабарлайтын көптеген Құран аяттары бар. Төртіншіден, Құран мен Пайғамбарлық (с.ғ.с.) Сүннеттен (араб тілінде: النبوة صلى الله عليه وسلم السنة) алынған бірнеше мәтіндер Шариғаттың белгілі бір жалпы және арнайы мақсаттарын, соның ішінде адамдарға шамадан тыс қиындықтардан құтылу мақсатын түсіндіреді. Бесіншіден, барлық артықшылықтардың өзектілігін қамтитын жалпы мәтіндер бар.

Қисынды дәлелдер де бар. Біріншіден, даналық пен қалаулы мақсаттардан айырылған үкімдерді не істеп жатқанынан бейхабар немесе ондай мақсаттарға жете алмайтын адам ғана жасай алады – бұл, әрине, барлық нәрсені Білетін, әр нәрсеге Құдіреті жететін Аллаһ Тағалаға қолданылмайды. Екіншіден, Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) құлдарының қамын ойлайды деп айту орынды. Үшіншіден, Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) адамзаттың жеке басының әл-ауқатына жету қабілеті бар адамзат баласына құрмет көрсетті. Төртіншіден, егер жүйе пайда әкелуді немесе зиян тигізудің алдын-алуды мақсат етпесе, ол іске асырылуға да, үлгі алуға да тұрарлықсыз жүйе болып табылады деп жалпы танылады.

Мақасид Әш-Шари'а жіктелуіне үш тәсіл бар. Бірінші көзқарас мүдделер түрлеріне негізделген немесе ислам заңдарын сақтауға арналған артықшылықтар. Бұл әдіс одан әрі *Мақасид Әш-Шари'аны* үш қырға бөледі:

- 1) маңыздылықтар (*мақасид дарурийя*, араб тілінде: مقاصد الضرورية)
- 2) қажеттіліктер (*мақасид хаджийя*, араб тілінде: مقاصد الحاجية) және
- 3) жақсартулар (*мақасид тахсинийя*, араб тілінде: مقاصد تحسينية).

Маңыздылықтар (*мақасид дарурийя*, араб тілінде: مقاصد الضرورية) – бұл тақуа өмірді, жалпы өмірдің өзін мүмкін ететін нәрселер. Имам Әл-Ғазали, Ибн Әбд-Шәкүр, Ибн Әл-Сұбқи және Әл-Фәттүһи (Ибн Ән-Нәджәр немесе қазақша айтуы: *Ән-Нәжәр*) сияқты ғалымдар бұл мақсаттарды: дін (*әд-дин*, араб тілінде: الدين), өмір (*ән-нәфс*, араб тілінде: النفس), ақыл (*әл-'ақл*, араб тілінде: العقل), ұрпақ (*ән-нәсл*, араб

тілінде: النسل) және мүлік (эл-мәл, араб тілінде: المال) деп анықтады. Ислам заңы осы негіздерді сақтауға арналған. «Қажеттіліктер» (мақасид хаджийя, араб тілінде: مقاصد الحاجية) – бұл адамдардың қиындықтарын жеңілдетуге арналған нәрселер, өйткені ислам заңы ғибадатқа, күнделікті әдет-ғұрыпқа қатысты болсын, әлеуметтік және ақшалай әрекеттер немесе қылмыстық жосықтарды ыңғайсыздық пен қиындықты жеңілдетіп алдын алуда негізделген. Демек, бұл жай ғана қолайсыздық тудыратын, адамдарға *ғибадат* әрекеттерін (араб тілінде: العبادات) бұзатын немесе олардың тыныш өмірінде алаңдаушылық тудыратын нәрселер. Маңыздылықтарға қарағанда қажеттіліктердің маңызы аз (мақасид дарурийя, араб тілінде: مقاصد الضرورية).

Жақсартулар (мақасид тахсинийя, араб тілінде: المقاصد التحسينية) дегеніміз, олар адамның тірі қалуы үшін қажет емес болғанымен, өмірді жеңілдетуге және жағымды етуге қызмет етеді. Мысалы, даражандар мен қоғамдардың талғампаз мінез-құлық пен ізгі ақылақты қабылдау өмірдегі мүмкін болатын ең жоғары жолға ұмтылу болып табылады, бұл жол арқылы адамдар өздерінің ішкі кейіпкерлерін де, олардың әрекеттерін де жақсартуға тырысады. Алайда жақсартулар қолданылмаса, ешкім зардап шекпейді немесе қиындықтарға төтеп бермейді. Заңның маңыздылығы оның қажеттілігі мен жетілдірілуіне негіз болады.

Мақасид Әш-Шари'а санатын бөлудің екінші тәсілі мәселенің маңыздылығы немесе өзектілігі деңгейіне негізделген және екі түрді одан әрі санаттауға әкеледі. Бірінші тип негізгі мақсаттар деп аталады (эл-мақасид эл-әслийя, араб тілінде: المقاصد الأصلية), яғни Заң шығарушының ең негізгі мақсаттарын қамтитын мақсаттардан тұрады. Неғұрлым іргелі немесе негізгі мақсат іргелілігі аздау мақсатқа қарағанда маңызды қызығушылықты бейнелейді. Бұл жеке маңызды заттардың бірінші тобы (*дарурият айнийя*, араб тілінде: الضرورية أل'عينية) әрбір жеке мұсылманға қажет міндеттерден тұрады. Әрбір жеке мұсылманға өз дінін ілім мен тәжірибе деңгейінде сақтауға, өзінің жанын, өмірі мен ақылын қорғауға бұйырылған.¹

Бұл бірінші тип – мұсылман қоғамының қоғамдық мүдделерін қорғауға және әлеуметтік тәртіпті сақтауға бағытталған әрекеттерді қамтитын ұжымдық негіздер (*дарурият кифа'ийя*, араб тілінде: الدورية)

الكفاية) деп аталады. Ұжымдық негізгі қажеттіліктерге, мысалы, басшылық лауазымдарды атқаратын жеке және қоғамдық салаларда адамдардың діні мен құқықтарын қорғауға және сақтауға көмектесетін адамдардың жұмысы арқылы қол жеткізіледі.

Мақасид Әш-Шари'а бөлінетін екінші тип – бұл екінші дәрежедегі мақсаттар (*әл-мақасид әт-тәбиә*, араб тілінде: المقاصد الطائية), олар алғашқы мақсаттарды жүзеге асыруға көмектеседі. Қосалқы мақсаттар негізгі мақсаттарды бекіту және қолдау деңгейіне қарай үш түрге бөлінеді. Бірінші түріне негізгі мақсаттарды тартымды ету арқылы күшейтетін мақсаттар кіреді. Мысал ретінде ұрпақ өрбіту (негізгі мақсат, араб тілінде: المقصد الأساسي) үшін тағайындалған неке (қосалқы мақсат, араб тілінде: المقصد الإضافي) жатады.

Екінші түріне негізгі мақсаттарды жоятын және осы себепті жарамсыз болып табылатын қосалқы мақсаттар кіреді. Мысал ретінде әйелдің бірінші күйеуімен қайта үйленуіне мүмкіндік беретін неке (*ән-никәһ әт-тәһлил*, араб тілінде: النكاح التحليل) және уақытша неке (*ән-никәһ әл-мут'а*, араб тілінде: النكاح المتعة) болады, олардың әрқайсысы некенің негізгі мақсаттары – бала туу және берік неке байланыстарына қарсы жұмыс істейді. Үшінші түр негізгі мақсатты күшейтпейтін және оны екінші түрдегідей жоймайтын екінші дәрежедегі мақсаттарды қамтиды. Екінші мақсаттың бұл түріне әйел /еркектің байлығын тартып алу арқылы оған (әйел /еркекке) зиян келтіру ниеті бар біреуге үйлену немесе некенің жалғасуына қауіп төндіруі мүмкін, оның тоқтауына кепілдік бермейтін басқа уәждер жағдайы кіреді.

Сонымен, *Мақасид Әш-Шари'аны* санаттаудың үшінші тәсілі заттардың Ислам заңдарының әртүрлі үкімдерін қаншалықты қамтитындығына негізделген. Бұл жіктеу үш бөлімшені береді:

- 1) жалпы мақсаттар (*әл-мақасид әл-'әммә*, араб тілінде: المقاصد العامة)
- 2) нақты мақсаттар (*әл-мақасид әл-хәссә*, араб тілінде: المقاصد الخاصة) және
- 3) ішінара мақсаттар (*әл-мақасид әл-жүз'ийя*, араб тілінде: المقاصد الجزئية). Жалпы мақсаттар - бұл діни заңнаманың барлық немесе

көпшілігінде көрінетін мақсаттар мен міндеттер. Бес маңызды нәрсені – дінді (*әд-дин*, араб тілінде: الدين), өмірді (*ән-нәфс*, араб тілінде: النفس), ақыл-ойды (*әл-’ақл*, араб тілінде: العقل), ұрпақты (*ән-нәсл*, араб тілінде: النسل) және меншікті (*әл-мәл*, араб тілінде: المال) сақтау жалпы Шариғат мақсаттарына кіреді.

Нақты мақсаттар – бұл белгілі бір үкім түріне тән мақсаттар мен міндеттер немесе тығыз байланысты үкімдер жиынтығы, мысалы, *ғибадат* мақсаттары (*мақасид әл-’ибадат*, араб тілінде: مقاصد العبادات), әлеуметтік мақсаттар немесе қаржылық әрекеттер (*мақасид әл-мұ’әмәләт*, араб тілінде: مقاصد المعاملات), немесе қылмыстық заңдардың мақсаттары (*мақасид әл-джинәйт*, араб тілінде: مقاصد الجنایات). Сол сияқты, олар діни заңдардың белгілі бір саласының мақсаттары болуы мүмкін, мысалы, ғұрыптық тазалық (*әт-тәһәрәт*, араб тілінде: الطهارة), сату (*әл-бәйә’*, араб тілінде: البيع) және т.б.

Ішінара мақсаттар – бұл белгілі бір сұраққа немесе мәселеге қатысты мақсаттар. Жалпы мақсаттар мен нақты мақсаттар санаттары жалпы Шариғатқа немесе елгілі бір салаға қатысты барлық жағдайларға қолданылады (мысалы, салттық ластық, қылмыстық құқық және т. б.), ал біз ішінара мақсаттар деп отырғанымызда (*әл-мақасид әл-джуз’ийя*, араб тілінде: المقاصد الجزئية) тек белгілі бір сұраққа, мәселеге немесе ислам заңының үлкен мақсатын шығаруға болатын белгілі бір дәлелге қатысты.

БІРІНШІ ТАРАУ

Мақасид Әш-Шари'а және оның қазіргі заманғы заңды шешімдер шығару әдістері үшін маңыздығы туралы хабардар болу (Әл-Ифта')

Мұсылман қауымының үнемі өзгеріп отыратын жағдайларын ескере отырып, *мұфтилерге* (араб тілінде: *المفتيس*), яғни пәтуа шығаруға немесе заңды үкім шығаруға қабілетті адамдарға үнемі қажеттілік туындайды. Алайда, біз пәтуа беретін білікті емес адамдар санының өсіп келе жатқанын көріп отырмыз және «*мұфтилер*» (араб тілінде: *المفتيس*) деп аталатындарға оңай қол жетімділік бар. Сондықтан, мен мұнда пәтуа («кеңестік пікір», араб тілінде: *الفتوى*) шығаруға, әсіресе заманауи мәселелерге байланысты *Мақасид Әш-Шари'ага* қатысты кейбір түсініктемелер ұсынамын.

Ислам заңының мақсаты адамдарға қиыншылықтар мен орынсыз шектеулер қою емес, сондай-ақ олардың барлық тілектерін қанағаттандыруға және кез келген қиыншылығына бағынуға мүмкіндік беру емес. Осыдан кейін менің мақсатым – осы заңның мұсылмандар үшін жеңілдікке жетелейтін тәсілдерін және ақыр соңында осы ізгі мақсатты басшылыққа алатын қағидаларды, үкімдердің қалай шығарылуы керектігін түсіндіру. Осылайша, мен заңның Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: *الله تعالى*) қызметшілеріне осы өмірде де, келесі өмірде де беретін пайдасын барынша көбейтемін деп үміттенемін. Төмендегі талқылау *мақасидке* (араб тілінде: *المقاصد*) қатысты түсіндірулерді ұсынады, өйткені олар жеке және қауымдастық деңгейлерінде жаңадан пайда болатын оқиғалар мен жағдайлар туралы *пәтуаларды* («кеңестік пікірлер», араб тілінде: *الفتاوى*) шығаруға қатысты. Экстремизм мен салақтықтан аулақ болу үшін теңдестірілген тәсіл қажет.

Пәтуа («кеңестік пікір», араб тілінде: *الفتوى*) беру үдерісі маңызды рөл атқарады. *Пәтуалардың* («кеңестік пікірлер», араб тілінде: *الفتاوى*) мұсылмандардың өміріне тигізетін әсерін және олардың материалдық, яғни заттық немесе мүліктік және рухани деңгейлердегі басшылықты ескере отырып, жаңадан туындайтын жағдайларға пәтуа бергісі келетін адам осы тапсырманы орындауға лайықты болуы

керек. Адамдар, әсіресе біздің қазіргі ерекше шатасулар, асқынулар және тез өзгерістер заманында *мүфтилер* (араб тілінде: *المفتيس*) мен ғалымдарды (араб тілінде: *العلماء*) бейтаныс немесе қорқынышты оқиғаларды, шешілмеген дау-дамайларды немесе күрделі мәселелерді шешу үшін іздейді. Мүфтилер орындайтын атқарымдардың сыни сипатын ескере отырып, олар атқаратын жұмыс қатаң ісережеге бағынуы керек және мұндай жұмыстар оны жеңіл қабылдайтын және оны орындау шарттарын орындай алмайтын адамдарға тапсырылмауы қажет. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) мұсылман қауымына ауыртпалық түскен жағдайда кейбір әрекеттерді жасаудан бас тартты. Алайда, *ифта*‘ (араб тілінде: *الإفتاء*) мектебінде заманауи мәселелерге деген көзқарас пайда болды (исламдық заңды шешімдер шығару үдерісі), бұл жұмсақтық пен жеңілдікке шамадан тыс тірек жасалады. Осы шындықты ескере отырып, көптеген заңгерлер исламды тартымды ету үмітімен заңды шешімдерде мейлінше мейірімділікті талап етеді. Біз нысаншылдықты жеңілдетуге (*әт-тайсир*, араб тілінде: *التيسير*) және жеңілдіктерге жол беруге (*әл-әһд би әт-тәрәххүзи*, араб тілінде: *الاحذ بالترخوص*) назар аудара отырып, белгілі бір шектен шығулардың куәсі болдық, нәтижесінде осы мектептің кейбір заңгерлері белгілі бір исламдық мәтіндерді қабылдамады немесе оларды лингвистикалық немесе құқықтық тұрғыдан дұрыс емес тәсілдермен түсіндірді. Шынында да, Пайғамбар (с.ғ.с.)* дінге де, оны ұстанушыларға да тигізетін ауыр зақымдарға байланысты надан адамдарға жаңа істер бойынша үкім шығаруға немесе Құранға өз түсініктерін беруге мүмкіндік беру қаупі бар екенін ескертті.

Қазіргі заманғы *ифта*‘ (араб тілінде: *الإفتاء*) саласында бірі қарама-қарсы екі тәсілді табады – қатаңдықпен және сақтықтағы *экстремизм*, ал екіншісі шамадан тыс салақтық. Қатаңдық пен сақтықтың шамадан тыс болуы 1) белгілі бір дінтанулық мәзһабтың пайдасына немесе белгілі бір көзқарастардың немесе жекелеген ғалымдардың пайдасына ымырасыздық алдын ала болжау, 2) діни мәтіндердің үстірт, сөзбе-сөз мағыналарын ұстанумен және 3) *садд әз-зара’и* (араб тілінде: *سد الزرائع*) қағидасына шектен тыс табандылық, яғни тыйымдалған іс-әрекетке әкелуі мүмкін нәрсеге тыйым салу.

* *Сәлләлләһу гәләйһи уа сәлләм* - «Пайғамбарға (с.ғ.с.) Аллаһ Тағаланың мейірімі мен сәлемі болсын». Пайғамбардың (с.ғ.с.) аты аталған жерде айтылады.

Ымырасыз мінез-құлықтың өнімі – діни жанкештілік. Діни жанкештілік діни түсіндіру мәселелерінде жалғыз және даусыз ақиқатты (араб тілінде: *العقبات*) иемденеді деген қате сенімнен туындайды. Өз кезегінде, бұл сенім тұйықтылықты, өзіне деген шындыққа жанаспайтын жоғары пікірді және қарама-қарсы немесе бәсекелес көзқарас ұстанатын кез-келген адамға дұшпандықты тудырады. Осындай сенімге ие болған құқықтанушы немесе *мұфти* (араб тілінде: *المفتي*) экстремістік әдістемені қолданады және өз көзқарасын, басқаларда өздерінің пайдасына жақсы дәлелдері болса да таңуға тырысады.

Егер заңгерлер рұқсат етілген шешімдеріне мейлінше жұмсақтық танытса, бұл адамдарға орынсыз тыйымдармен ауыртпалық түсіруден гөрі жақсы болар еді. Бұған қол жеткізген мысалды қажылықтан көруге болады. Мекке қажыларының саны үнемі артып келеді, нәтижесінде адамдар көп болады, ыңғайсыздық туады және кейде өлімге әкеледі. Бұл жағдай кейбір ғалымдарды көптеген мәселелер бойынша өз көзқарастарын өзгертуге және шын мәнінде адамдарға қиындықтар мен қолайсыздықтардан құтқару үшін басым ілімдерге қарсы тұруға мәжбүр етті.

Зуль-Хиджаның (араб тілінде: 12, 11 ذو الحجة және 13-іне сәйкес келетін, Құрбан айт мейрамынан кейінгі үш күнде ('Ид Әл-Адха, араб тілінде: *عيد الأضحى*) шәйтанға (а'узу би-ллахи мин аш-шайтан ар-раджим, бисмилләһи раһману раһим! Қазақ тіліндегі мағынасы: Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен қарғыс атқан шайтаннан Алладан пана сұраймын!) (араб тілінде: *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ*) малтатас лақтыру рәсімі түске таман басталып, күн батқанға дейін созылған жағдайда заңгерлердің көпшілігі шағылысқан малтатастарды күн батқаннан кейін лақтыру дұрыс емес деп санайды. Осыған қарамастан, бірқатар заңгерлер мен пәтуа билігі тастарды түн жамылғаннан кейін лақтыруға болады деген пікірде, бұл қажыларға күндізгі уақытта болатын адамдардың көп болуынан болатын жайсыздықтан сақтайды. Соңғы жылдары қиыршық тас лақтыруды тек түстен кейін жасау керек деген талаптың туындаған қиындықтарын, ауыртпалықтарын және қолайсыздықтарын ескере отырып, бұл рәсімді түске дейін, әсіресе қажылар үшін орындауға мүмкіндік беруді қарастыру үшін жеткілікті негіз болуы мүмкін. Уақыттың аздығымен зуль-хид-

жаның 12-сінде Минадан кету керек. Қажылық рәсімдері Пайғамбарға (с.ғ.с.) еліктеуге негізделгенімен, қажылардың ыңғайы мен жайлылығы үшін мүмкіндігінше қамтамасыз етілетінін есте ұстаған жөн. Шын мәнінде, Пайғамбардың (Ғ.С.) сахабаларының ізбасарлары (араб тілінде: أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم) қатарынан шыққан кейбір жетекші ғалымдар түске дейін малтатас лақтыруға рұқсат беру туралы шешім қабылдады және бұл ханафи заңдық ой мектебі («ханафи мәзһабы құқықтық көзқарас», араб тілінде: المذهب الحنفي للفكر القانوني) қабылдаған үкім. Қазіргі заңгерлер адамдардың пайдасы мен әл-ауқаты үшін өзгеріп отыратын жағдайларға байланысты пәтуа беруі керек.

Дәл сол сияқты, діни мәтіндердің үстірт, сөзбе-сөз мағыналарына хабарлама мен түпкі мақсаттарды тереңірек түсінбей жабысқанда, оның нәтижесі қателік пен бұрмалаушылық болады. Діни құқықтық мәтіндермен жұмыс жасаудың бұл әдісі көптеген заңды әрекеттерге тыйым салуға, білімге қол жеткізудің бірнеше құралдарына тосқауыл қоюға және көптеген адамдарды анық мәтіндерді бұздым деген желеумен исламнан шығаруға мәжбүр етті. Нәтижесі – қолайсыздық пен қиындық. Бұл хариджиттік қозғалысқа ұқсас, оның ізбасарларына, басқаларына, захириттер үшін де қиындықтар тудырды.

Sadd az-zara'u (араб тілінде: سد الزرائع) қағидасын талап ету көбінесе *Мақасид Әш-Шари'аға* сәйкес келеді деп шатастырады, өйткені ол Шари'ат құрылған «пайда әкелу және зиян келтірмеу» жалпы қағидасына сәйкес келеді. Алайда, ұқсас мәселе қағиданы шамадан тыс пайдалану пайда болатын пайда есебінен зиянның елестетілген көзін қарастыруға әкелген кезде пайда болады. Нәтижесінде заңгер пайдаға жол ашып, Шариғаттың мақсаттарын байқаусызда бұзуы мүмкін. Бұл құбылыстың мысалдары жүзімді есірткіш ішімдік өндіруден қорқып өсіруге тыйым салуды немесе заңсыз жыныстық қатынасқа түсуден қорқып, көршілерге бір-біріне жақын тұруына тыйым салуды қамтуы мүмкін. Басқа мысалдар әйелдерге үйден тыс жерде жұмыс істеуге тыйым салады немесе өсімқорлықпен айналысуынан қорқып, барлық банкті заңсыз деп жариялайды. Шоғырдың екінші жағында біз шешімдер арасындағы жеңілдету мен оңайлатуды басты назарға аламыз. Мұндай көзқарас келесі айырмашылықтармен ерекшеленеді:

- 1) тіпті бұл белгіленген исламдық заңдық мәтіндерге қайшы келгенді білдірсе де, адам мүддесінің түсінігіне негізсіз сүйену (*масляха*, «қызығушылық», араб тілінде: *مصلحة*)
- 2) бәтуәгерліктерді шамадан тыс пайдалану (*рухас*, «рұқсат құжат», араб тілінде: *الرُّخص*) және бір заң мектебін екіншісімен үйлестіру;
- 3) ислам заңдарының нұсқамаларын заңды түрде жалтару.

Масляха («қызығушылық», араб тілінде: *مصلحة*), мәтіндік дәлелдер мен бірауыздылық арасында қарама-қайшылық болған кезде, *масляхаға* («қызығушылық», *масляха*, араб тілінде: *مصلحة*) үлкен салмақ беру керек. Алайда, кейбір заманауи заңгерлер мен мүфтилер, егер бұл пәтуалармен («кеңестік пікірлер», араб тілінде: *فتاوى*) танылған мәтіндік дәлелдерге қайшы келсе де, шамадан тыс тәуелділікке ұмтылады. Мысалдардың бірі – Мысырдың бұрынғы мүфтиі тіпті егер мұндай пайыздар жалған болса да, мұндай пәтуа («кеңестік пікір», араб тілінде: *فتوى*) нақты мәтіндік дәлелдерге қайшы келсе де, банктің пайыздарын алуға болатындығы туралы шығарған пәтуа («кеңестік пікір», араб тілінде: *فتوى*).

Сонымен қатар, Құран мен Сүннетте (араб тілінде: *القرآن والسنة*) қарастырылған заңды жеңілдіктерді пайдаланудың еш айыбы жоқ. Шынында да, Пайғамбарымыз (с.ғ.с.): «Оның бұйрықтарына бағынуымыз бізге ұнайтыны сияқты, Оның жеңілдіктерінен пайда көруіміз де Аллаһ Тағалаға (араб тілінде: *الله تعالى*) ұнамды», – деген.² Алайда, кейбір ғалымдар қай заң мектебі немесе ғалым ең жұмсақ шешім ұсынатынына байланысты белгілі бір түсіндірулерге негізделген жеңілдіктерге барады немесе олардан қарыз алуды көздейтін эклектикалық тәсіл қолданады. Қаулылар қабылдау мәселесінде әртүрлі ұстанымдар бар. Егер бір *мүжтәһидтің* (араб тілінде: *المجتهد*) ұстанымы басқалардың ұстанымынан гөрі жақсы куәландырылған болса, онда қарапайым адам бұл ұстанымды қабылдауы керек. Адамдарға басқа ғалымдардың бәтуәгерліктерін нақты негіздемесіз және ережесіз қабылдауына жол берілмейді. Сонымен қатар, қарапайым адам *мүфти* (араб тілінде: *المفتي*) немесе *мүжтәһид* (араб тілінде: *المجتهد*) өзінің таңдауы бойынша рұқсат етілген деп танылған бәтуәгерліктерді алуға құқылы бола

тұра, *мүжтәһид* (араб тілінде: المجتهد) немесе мүфтидің өзі өзінің зерттеулері мен *ижтиһадына* (араб тілінде: الاجتهاد) сүйене отырып, өз пәтуасын шығаруы керек.³

Кейбір зерттеушілер кез-келген таңдаған ғалымның пікірін, ол мәжбүр болған кезде ғана, егер ол өзіншілдік қыңырлығы мен қалауына жетелемесе қабылдауға болады деп қаулы шығарған. Кейбір ғалымдар тіпті қарапайым адамдар тарапынан жеңілдіктерге жетуге тыйым салады. Сонымен, жеңілдікті іздеуге негізделген жұмсақтық әдіснамасы өз қалауына бағынуға бейімділікке әкеліп соқтырады және Шариғат сақтауға арналған тәртіпті бұзады.

Жоғарыда айтылғандай, исламдық заңдардан заңдық түрде жалтару жалқаулық пен шамадан тыс жеңілдік мектебінің тағы бір ерекшелігін қамтиды. Көптеген қазіргі заманғы мүфтилер Заңға сәйкес тыйым салынған әрекеттерді мақұлдау қателіктеріне ұрынды. Мұндай әрекеттерге несиеге сатудың заманауи түрлері (*бәй'-әл-инәти*, «тиімді сату» немесе «қосарлы сату» немесе «үлгілі сату») араб тілінде: بيع العينة), өсімқорлықпен байланысты банктік әрекеттер, адамдарды зекет төлеуден босатудың немесе қарыздарды өтемеуді ақтайтын алдау құралдары және т.б. жатады. Және оларды Шариғат айыптайды.

Заңның ақылақтық тұрғыдан есеп беретін мұсылмандар үшін жеңілдікті және осы ізгі мақсатты басшылыққа алатын қағидаларды қолдайтын тәсілдері бар. Бұл әдістер үкімнің білім мен әділеттілікке негізделгендігіне көз жеткізуді қамтиды. Бұл үшін ғалымдардан осы мәселе бойынша кеңесіп, мұқият қарау керек. Ғалымдар тафсир қағидасы («түсіндіру қағидасы», араб тілінде: المبدأ التفسيري) қолданылатын заңды ұйғарым шығармас бұрын істі нақты, мұқият тексеріп шығулары керек. Бұл тұрғыда қазіргі әлемнің сын-қатерлерін, сондықтан біз өмір сүріп отырған уақыттың табиғатын бейнелейтін туындаған және әртүрлі мәселелерді шешуге арналған еркін пікір алмасу мен ғылыми-техникалық шешімдерді әзірлеумен ерекшеленетін жаңа жағдайларды жүзеге асырудың маңызы зор. Ғалымдар әлсіз куәландырылған жұмсақ көзқарастың пайдасына шешім шығарған кезде барлық тиісті мәтіндік дәлелдер мен қолданыстағы ережелерді келтіруі керек. Ғалымдар берілген әрекетке тыйым салынған деп бағалау кезінде рұқ-

сат етілген баламаны ұсынуы керек. Сондай-ақ, мүфти тиісті заңды баламаларға жол көрсетіп, тыйым салған кездегі ақыл-ой мақсатын түсіндіруге дайын болуы керек.

Құқықтанушы ғалымдар ижтиһадпен («ынтамен», араб тілінде: الاجتهاد) айналысып, заңды үкім шығарған кезде адамның заңды, исламдық тұрғыдан танылған мүдделерін жүзеге асыруын қамтамасыз ету үшін көрсетілген нұсқауларды орындауы керек. Бұл нұсқаулар мүфти:

- (а) адам құқығын ислам құқығының мақсаттарына қосу керек;
- (ә) қарастырылып отырған қызығушылықтың кез-келген исламдық құқықтық мәтінге қайшы келмеуін қамтамасыз ету керек;
- (б) қарастырылып отырған қызығушылықтың талассыз екендігін немесе, ең болмағанда, оның негізділігі туралы сенімді дәлелдердің бар екендігін тексеру керек;
- в) мәселе бойынша қызығушылық әмбебап сипатта екендігіне көз жеткізу керек; және
- (г) осы қызығушылықты қарастыру бұдан да үлкен немесе бірдей маңызды басқа мүдделерге қауіп төндірмейтініне көз жеткізуі керек.

Құқықтанушылар сонымен қатар қиындықтардан/зияннан құтылу қағидасын («қиындықтардан құтылу», *раф әл-харадж*, араб тілінде: راف الحراج) «ақылақтық есеп берушілерге олардың Ислам заңдарының талаптарына байланысты ауыртпалықты үнемдеу»⁴ қағидасын сақтауға міндетті, бұл орындалуы мүдделі адамға қатысты ауыр қиындықтар туғызатын кез-келген пәтуа шығармайды. Құқықтанушылар мен мүфтилер берілген мәтінді қолдану қалаған мақсатты жүзеге асыра ма, жоқ па деген мәселені қарастырып, осылайша жұмсақ шешім шығарудың болжанған салдарын ескеруі керек. Сондай-ақ, ғалымдар неғұрлым жұмсақ шешім қабылдау үшін жалпы қабылданған сәйкестік әдет-ғұрыптарын зерттеуі керек. Мұндағы «әдет-ғұрып» сөзі «адамдардың санасына сіңіп қалған түсініктерді және дұрыс ойлар мен бейімділіктер ұнатқан нәрсені» білдіреді.⁵ Ақырында, ғалым бір нәрсені білмейтінін айтқан кезде, мұндай мәлімдеме оның ұстанымын төмендетпеуі керек.

ЕКІНШІ ТАРАУ

Мақасид Әш-Шари'аны мәдени даму арқылы түсіну

Адамзат өркениеті мен дамуын заңдық тұрғыдан зерттеу (*Фиқһ* («құқықтану», араб тілінде: الفقه) *әл-‘ұмран*, араб тілінде: الفقه العمران) бұрыннан бері назардан тыс қалып келген. Мұсылмандардың мәдениеті мен өркениетінің заңдық негіздерін жақсарту және олардың өз діндеріне деген сенімдерін қалпына келтіру үшін ғалымдардың исламдық құқықтық жүйенің мақсаттарына оралуы және осы мақсаттарға байланысты исламның ережелерін қайта оқып шығуы өте маңызды. Өркениеттік сана-сезімді арттыру үшін бізге адамзат ретінде тек Аллаһ Тағалаға (араб тілінде: الله تعالى) құлшылық ету, жерді қоныстандыру және дамытудың екі жақты міндеттері жүктелгенін әрдайым есте ұстауымыз керек.

Алайда, біз осы салаларда дағдарысқа тап болдық және біздің дағдарысымыздың негізі дінімізді және нағыз діншілдік нені білдіретінін түсінбеуімізден. Біз сондай-ақ қоғамға мүшелікке байланысты құқықтар мен міндеттерді ажырата алмаймыз. Хабардарлық (*ya'u*, араб тілінде: وعي) – бұл сарамандық деңгейде жүзеге асыру үшін қажет нәрсені қисынды және түйсікті түрде түсіну.

Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) құрылыста, қорларды пайдалану мен құралдар мен жабдықтар шығаруда үлкен жетістіктерге жеткен, бірақ Оның бұйрықтарын теріске шығарған халықтарды [яғни Құранда айтылған ‘Әәд және Сәмүд өркениеттерін, араб тілінде: حضارات عاد وثمود] айыптайды. Бұл адамдардың ішкі қырының құлдырауы тіпті олардың жойылуына әкелді. Қоғамдық мекемелер өркениетті адам баласын дамыта отырып, ұғымнамалық, мінез-құлықтық және материалдық, яғни заттық немесе мүліктік түрлендірулер арқылы ақылақтық және материалдық, яғни заттық немесе мүліктік ілгерілік пен жаңару үдерісін алға жылжыту арқылы жетілдіруге міндетті. Даражандар өздерінің осы әлемдегі орны туралы көбірек хабардар болуға тиіс.

Қоғамдарды талдау әдісі және жеке/ұжымдық қайта құрудың себептерін зерттеу – бұл қажетті өзгерістер мен түрлендірулермен әлеумет-

тік дағдарыстарды шешуге ықпал ететін ең тиімді құралдардың бірі. Ибн Хәлдун әлеуметтануының тұжырымдамасына сүйене отырып, мен Ибн Хәлдун байқаған себеп-салдарлық байланыстарға назар аударғым келеді және бұл қарым-қатынасты қоғамның қазіргі құлдырауын жеңу және болашақтың белгісіздігін жеңу үшін сарамандық тетіктерге қалай айналдыруға болатындығын сұраймын. «Қоғамдық даму заңының» мақсаты – іс-әрекеттің қозғаушы күші ретінде заң ғылымы мен әрекетті түзету және орынды әрекетті көрсететін қоғамдық түсінік арасындағы байланысты қалпына келтіру.

Фихх («құқықтану»), араб тілінде: الفقه) ғылымының осы тармағының бес айрықша ерекшелігі бар:

- 1) Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) адамдарды Жаратушысына құлшылық ету және оған қызмет ету үшін және жерді дамытып, гүлдендіру үшін жаратқан;
- 2) Ислам заңдарының ең негізгі мақсаттарының бірі – жерді толтыру және жерді өңдеу адамзатқа пайдасын тигізетін әдіс;
- 3) осы заңның кейбір талаптары жекелеген мұсылмандарға емес, бүкіл мұсылман қауымына, оның барлық мүшелеріне ауыртпалық түсірмей, бүкіл қоғамдастыққа пайда келтіру мақсатында бағытталғандығы;
- 4) мұсылман қауымына әлемде қалған басқа адамдар алдында сөздерде де, іс-әрекетте де ізгі істерді көрсету арқылы және барлық жағынан байсалдылық жолымен жүру арқылы шындыққа куәлік ету міндеті жүктелгені; және
- 5) діни ұстамдылық жолымен жүру жердегі, материалдық, яғни заттық немесе мүліктік әл-ауқат пен рухани өркендеу арасындағы тепе-теңдікке әкеледі.

Ибн Хәлдун: «Өркениет – бұл [шынайы] дамудың жемі» деген.⁶ Бұл қоғамдың материалдық, яғни заттық немесе мүліктік даму, молшылық пен сән-салтанат деңгейіне жеткен кезінде пайда болады, ол бір артықшылық таптың қатарына еніп ақылақтық құлдырауға, әлеуметтік ыдырауға және ұлттық байлықты ысыраптауға әкеледі және өз кезегінде, мемлекеттің құлдырауына әкеледі.⁷ Адамзаттың заң ғылымдары, банк, медицина, саясат және адам әрекетінің басқа салалары сияқты салаларда алға жылжу кезінде мұсылман қоғамдары қажет ететін заң ғылымына жаңа көзқарастың бір бөлігі болып табылады.

Алайда, қаншалықты үлкен мақсат болса да, оны жүзеге асыруға тағайындалған адамдар өз міндеттерін терең түсінбесе және өз жұмысын тиісті ноу-хау әдісісіз (ағылшын тілінде: *know-how method and/or know-how technology* «қалай істеу/жасау екенін білемін» әдісі және/немесе «қалай істеу/жасау екенін білемін» технологиясы) бастаса, ешқашан сәттілікке жете алмайды. Сондықтан мұсылмандар арасында исламның негізгі идеяларын қайта жандандыру қажет, содан кейін олардың идеялары ойларына берік енуі керек. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) бұл рөлді Мәдинада бүкіл өркениетті қозғалысқа бастаған кезде жүзеге асырды. Бұл даму соңғы бірнеше ғасырларда мұсылман әлемінде баяулады. Демек, адамзат дамуының заң ғылымдарының негізін қалаудағы біздің мақсатымыз – мұсылмандардың хабардарлығын қалпына келтіру және осылайша оларға әлеуметтік және мәдени түрлендірулермен өзгерістерді жүзеге асыруға қажетті серпін беру.

Адамзаттың заң ғылымдары туралы хабардарлығын қалыптастырудың үш негізгі нүктесі бар. Біріншіден, адамдардың ислам заңдарының мақсаттары туралы хабардарлығын тереңдетіп, заңды шешімдерді осы мақсаттармен байланыстыру және мұсылмандарға діннің осы және келесі өмірде бақытқа жетелейтін жол ретінде біріктіргіш бейнесін қалай құруға болатындығын түсінуге көмектесу. Осы мақсатта Құран аяттары туралы ой жүгірту арқылы Аллаһ Тағалаға (араб тілінде: *الله تعالى*) шын жүректен *ғибадат* етуге, анық ойлауға және шын жүректен күш салуға шақыру. Осы тармақтарда илаһи мағынаға назар жұмылдыру адамдардың жүректерімен сөйлесіп, оларды Жаратушысына жақындатуы керек.

Сот шешімдерін шығарған кезде адамдарға ислам құқығының мақсаттары туралы, олардың себептері мен олардың ақылды мақсаттары туралы хабарлаңыз. Бұған қиындықтар мен шұғыл қажеттіліктерді қамтитын жағдайларда жеңілдету қағидасын (*әт-тәйсір*, араб тілінде: *التيسير*) қолдану кіреді. Сонымен қатар, тыйымдар біртіндеп енгізіліп, іс-әрекетке тыйым салынған кезде, әсіресе үнемі өзгеріп отыратын қажеттіліктер мен жағдайларды ескере отырып, адамдарға рұқсат етілген баламалар ұсынылуы керек. Бұдан басқа, діни үкімдерді ислам діні сақтауға бағытталған негізгі бес маңыздылық – дін, өмір, ақыл, ұрпақ және байлық тұрғысынан түсіндіріңіз.

Екіншіден, ғылымға, өнер мен рақымшылдық ғылымдарға көбірек көңіл бөліп, оларды діни құқықтық зерттеулердің әртүрлі салаларымен біріктіру. Исламның ғылымға, өнерге және мәдениетке қосқан үлестері – бұл ұмытылмауға және жалғастырылуға тиісті мәңгілік және құнды мұра. Діни ояну кезеңінде өмір сүрген біздің алдымызда өткендеріміз сияқты, мұсылмандар да адамның сындарлы, исламдық тұрғыдан жетілуіне қажетті құралдармен жабдықталады.

Үшіншіден, адамдардың «куәгер» болу мағынасы туралы Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: *الله تعالى*) мәлімдемесінде айтылған түсініктерін арттыру: «Осылайша сендерді (артық, кемсіз) орташа бір үммет қылдық. Адамдарға куә болуларың сондай-ақ Пайғамбардың (с.ғ.с.) сендерге куә болуы үшін. Қарап тұрған қыбланды, теріс бағынатын біреулерден Пайғамбарға (с.ғ.с.) ілесетін кісілерді білуге істеген едік. Әрине бұл, Аллаһ Тағала, тура жолға салғандардан басқаға қиынырақ. Аллаһ Тағала имандарыңды жоймайды. Күдіксіз Аллаһ Тағала, адам баласына өте жұмсақ ерекше мейірімді». («Әл-Бақара» сүресі, «Сиыр» сүресі, 2:143, араб тілінде: *السورة البقرة*) Куәгер өзі куәлік етіп отырған нәрсені жақсы білуі керек және басқаларға сендіретін дәлелдер мен дәлелдер келтіре алып өз хабарламасын нақты жеткізе білуі керек.

ҮШІНШІ ТАРАУ

Мақсаттар туралы хабардар болу және діни экстремізм дағдарысы

Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: *الله تعالى*) құлдарына иманнан басқа бере алатын ең үлкен нығметтері – амандық пен қауіпсіздік. Қоғамдағы қауіпсіздікті сақтау – Шариғаттың негізгі мақсаттарының бірі. Осылайша, бұл мұсылман билеушісінің маңызды міндеттерінің бірі. Демек, қоғамды тұрақсыздандыратын, оның қауіпсіздігін бұзатын және мұсылмандармен басқыншылық келісім жасасқан мұсылмандар мен мұсылман еместерге үрей туғызатын әрекеттер – бұл Шариғаттың жалпы мақсатына айқын қарсы тұратын адамзатқа қарсы қылмыстар. Тағы бір алаңдаушылық тудыратын нәрсе, жанкештілердің тіміскілеуі бел-

гілі ғалымдардың мәлімдемелерін іздеу үшін заң ғылымымен айналысады, олар өздерінің іс-әрекеттерін немесе өздерінің заңсыздықтарын өздерінің жеккөрушілік және басқыншылық әрекеттерін сылтау етіп көрсете алатын жағдайларды дәлелдеу үшін қолдана алады.

Елдердің тұрақсыздануына және адамдардың қауіпсіздігіне қауіп төндіруге қызмет ететін заңды шектеулердің үш түрі бар. Олар осы жолдармен пайда болады: 1) Шарифаттың жалпы мақсаттарын ескермейтін және осындай тұжырымға және оны іс жүзінде қолдануға байланысты салдарлар мен апаттарды ескерместен заңды мәтіндік дәлелдерден қате қорытынды жасайтын діни заңды мәтіндерге атомистік («*áто_мистика*») (ежелгі грек тіліндегі *áτομος* – «бөлінбейтін» құрауыш) – материяның, яғни заттың үзілмелі, үзікті құрылымы туралы ілім. Атомистиканың негізін қалаушылар көне грек пәлсапашылары Левкипп, Демокрит, Эпикур, ежелгі римдік пәлсапашы Лукреций Кар) көзқарас; 2) жиһадтың (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) мәні мен қажеттілігіне қатысты маңызды мәселелердің шешілмеуі; 3) өз кезегінде осындай ұйғарымдардың дұрыс қолданылмауына әкелетін заңды қаулыларды шығарудағы ақаулар.

Шиеленіс немесе дағдарыс кезеңінде қоғамдағы қауіпсіздікті сақтау қажеттілігі билік басындағыларды қосымша сақтық шараларын қабылдауға, қауіп көзі деп санайтын нәрселерді бақылауды күшейтуге және қатаң тежеу шараларын қабылдауға мәжбүр етуі мүмкін. Мұндай қадамдар нақты, тән қауіп-қатерге жауап ретінде жасалса, жемісін беруі мүмкін. Алайда бұл ұғымнамалық нанымдар мен әсерлердің шайқас алаңында дұрыс қару-жарақ – экстремизммен де, еріншектікпен де таңбаланбаған ақылға қонымды ой, бұлтартпас дәлелдер және қалыпты, әділетті діни түсініктер.

Кейбір мұсылман қоғамдарына әсер еткен ұғымнамалық дағдарыс діни, саяси және әлеуметтік мәселелерге қатысты экстремистік көзқарастарды тудырды. Бұл экстремизмнің себептері көптеген және күрделі, бірақ ең маңызды себептер – мұсылмандық құқықтық мәтіндерді дұрыс түсінбеу және Шарифаттың жиһадқа (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) және дұрыс нәрсені басқару үдерісіне қатысты мақсаттарын білмеу және дұрыс емес нәр-

сеге тыйым салу. Жиһадтың (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) «заманауи» күш-жігеріне қатысты Шариғаттың ұстанымы тұрғысынан алғанда, бүгінгі жиһадтың (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) көптеген әрекеттері заңдылыққа ие емес және азаттық жолында пайда әкелмейді. Шындығында, олар үлкен азап шегеді.

Jihad (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) – басқыншылыққа қарсы тұрудың діни заңдық арнайы сөзі. «*Jihad*» (араб тілінде: *الجهاد*) арнайы сөзінің мағынасы және оның заңдық қолданыстары үш әріптік «*ж-һ-д*» (араб әліппесінде: *جهد*) түбіріне негізделген, бұл сенім хабарын насихаттауда және адамдарды оны қабылдауға шақыруда күш салу сезімін білдіреді. Осылайша, жиһад (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) дінді сақтау, оның хабарын жеткізушілерді қорғау, мұсылман аумақтарын қорғау және басқыншыларға қарсы тұру құралы ретінде орнатылды.⁸

Бейбіт жиһадтың (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) тұжырымдамасы мен тәжірибесі қауіпсіздік пен тұрақтылық басым болатын идеалды қоғам құрудың маңызды құралына айналуы мүмкін. Түсінікті және ойластырылған түрде жүзеге асырылатын жиһад (қазақ тіліндегі мағынасы: «ұмтылу» немесе «күресу», араб тілінде: *الجهاد*) – бұл түрлендірулер жобасының ажырамас бөлігі, ол исламды ақылсыз қыңырлыққа, қысымшылыққа және пайдасыз әдет-ғұрыптар мен өмір салтына қарсы күресте жақтайды. Демек, мұсылмандар мұндай түсінікке ие болмаған кезде, ақиқатты куәлік ету үшін жауапкершіліктерін орындау үшін оларға ақылақтық күш жетіспейді.

«Әділдікке бұйыру және жамандықтан тыю» қағидасы қоғамдағы қауіпсіздік пен әділеттілікті алға жылжытуда маңызды рөл атқарады, бұл жеке де, қоғами деңгейге де пайдалы. Бұл тәжірибені қоғами міндеттеме ретінде қарастыру керек (*фард кифая*, араб тілінде: *فرض كفاية*), бірақ ол жеке міндеттеме бола алады (*фард айн*, араб тілінде: *فرض العین*). Осы қағиданы ескере отырып, түсіндіру мәселелері сынға ұшырамайды. Өзгерістер тек жағдай талап ететін нәрсемен шектелуі керек. Адам

кез келген жағдайда жүрегіндегі зұлымдықты жек көруі керек. Сөздер мен іс-әрекеттер арқылы өзгерістің әсер ету деңгейі адамның қабілеті мен жағдайына байланысты. Біреу қудалаудан немесе басқа зиян келтіруден қорқып, ізгілікті насихаттай алмауы мүмкін. Егер жақсылыққа бұйыру және жамандықтан тыю туралы бір-біріне қарама-қарсы екі көзқарас болса және біреуінің пайдасыз екендігі белгілі болса, онда оны қарастырудан шығару керек.

Ақырында, Шарифаттың жоғары мақсаттары, мұсылман тарихы барысында өз басшыларына қарсы шыққан адамдар өздері көтерген мақсаттарға сирек қол жеткізгендіктен, қарулы бүліктерге тыйым салуды қажет етеді. Бұл әділетсіз жағдайға қанағаттану керектігін білдірмейді. Керісінше, бұл екі жамандықтың кішісін таңдау керек дегенді білдіреді. Шыдамдылық пен қайсарлықты көрсете отырып, жұмсақ кеңес берген дұрыс.

ТӨРТІНШІ ТАРАУ

Мақсаттар туралы хабардар болу және оның мұсылмандық ойлау жүйесіне әсері

Мұсылман ой-өрісін түсіну және оның құлдырау себептерін зерттеу өте маңызды. Кейінгі жаңашылдық және зайырлы рақымшылдық пәлсапа арқылы нәрселерді түсінуге тырысудың орнына, мұсылман қоғамдарына сәйкес келетін құралдарды қолданатын әдіснаманы зерттеу өте қажет. Тергеу мұсылмандық дискурсты талдауды және оның оң өзгерістердің құралы ретінде қызмет ету үшін қазіргі қоғамдағы өзгерістермен қаншалықты үйлесетінін бағалауды қамтуы керек. *Мақасидке* исламдық заңдық ережелерді тұжырымдауды реттеу мен басшылыққа алу кезінде сілтеме жасау керек.

Ғалымдар мұсылман қауымына кері әсер еткен мұсылмандық ойлау жүйесінің бұзылуын анықтауға және түсінуге тырысты. Көбісі мұсылмандық ойлаудың құлдырауын Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: الله تعالی) Аяны (*әл-уәһи л-иләһиә*, араб тілінде: الوحي الإلهي) мен адамның түсіндіруінің, ислам заңы мен адамның әдет-ғұрпының, парасат-

тылық пен іш тартушылық тәжірибенің арасындағы өзара әрекеттестікке байланысты деп санайды. Құран мен Сүннетті (араб тілінде: القرآن والسنة) түсінудің дәстүрлі құралдарына тылсым, беймәлім түсіндірулер мен пәлсапалық дәлелдер әсер етті. Бұл алыпсатарлық дінтанудың талаптары нәтижесінде пайда болған нәтижесіз пікірталастардан басқа, нақты заңдық дәлелдер мен көзқарастар, саяси озбырлық, жеке мүдделер мен билікке талас мектептер пайдасына қатал біржақтылық, мұсылман қауымының нақты алға жылжу қабілетіне нұқсан келтірді. Сонымен қатар, кейбір ғалымдар қолданатын танымдық құралдар мен зерттеу әдістемелері зайырлы зияткерлік ортадан шығады, мұнда тұжырымдар Құран мен Сүннеттегі (араб тілінде: القرآن والسنة) шешуші мәтіндерге немесе осы екі дереккөзден алынған заңдық қағидаларға негізделмейді.

Мұсылмандық ойлаудың құлдырауының әртүрлі себептерін ескере отырып, мен алға ұмтылудың ең жақсы жолы мақсатты әдіснаманы пайдалану деп санаймын. Мұндай әдістеме мұсылмандық ойлау мен пайымдауды жандандырады деп үміттенемін. Біріншіден, *Мақасид Әш-Шари'а*, әдіснама ретінде, ислам заңдарының барлық салаларын, яғни ғұрыптық, әдет-ғұрыптық, әлеуметтік өмір, сот мәселелерімен және басқалармен қатынасты байланыстырады.

Екіншіден, *Мақасид Әш-Шари'аны* әмбебап, жан-жақты қағидалар жиынтығы ретінде қарастыру заңдарды түсінуді реттеуге және адам өмірінің шынайы мақсаттарын, оның ішінде басқа адамдармен қалай өмір сүруге және қарым-қатынас жасауға, әлемнің жағдайлары мен ғалам заңдарын түсінуге қызмет етеді.

Үшіншіден, адамдар барлық жерде ғаламнан Жоғары Күш іздеуге, өздерін осы Күшке бағынуға және өздері үшін қандай да бір материалдық, яғни заттық немесе мүліктік пайда іздемей, осы Күштің бұйрықтары мен тыйымдарына бағынуға деген туа біткен бейімділікке ие. Бұл Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) – адам және аспан-жердегі жауап заңы әрекет ететін сала.

Төртіншіден, *Мақасид Әш-Шари'ада* жазылған шығармаларды зерттеу олардың авторларының ислам құқығының әмбебап қағидаларымен

байланысын қалпына келтіріп, құқықтық зерттеулерде және жаңадан пайда болған жағдайлар туралы қаулылар шығаруда өз рөлін атқара отырып, діни және әлеуметтік түрлендіру торлар ретінде қызмет еткенін көрсетеді.

Бесіншіден, қазіргі кезде мұсылман қауымын зардап шегетін бытыраңқылық, әлсіздік және надандық, жекелеген мұсылмандарды қажеттіліктерден алшақтатып, олардың шығармашылық пен өнімді болу қабілетінен айыру біздің ислами Заңдың жалпыға ортақ, негізгі қағидалары мен мақсаттарын тез арада қалпына келтіруімізді талап етеді.

Алтыншыдан, мұсылмандардың ойлау тәсіліндегі кемшіліктерді түзету үшін, бізді кез келген бағытта шектен тыс шығудан сақтай алатын, ұтымды қағидалармен қамтамасыз ете алатын, иллюзияларды, бос алыпсатарлықты, негізсіз көзқарастар мен пікірлерді олардың пайдасына жеткіліксіз дәлелдермен қамтамасыз ететін *Мақасид Әш-Шари'ага* назар аудару керек.

Исламдық ақылға жеңдірушілік және оның қазіргі заманғы пәлсапаға әсері туралы пікірталас кезінде материализм мен натурализмнің зияткерлік өрлеуінің қазір өзінің шыңына жеткенін, сол сәттен бастап ол құлдырауға ұшырайтынын атап өту маңызды. Кейбір қазіргі заманғы пәлсапашытардың пікірінше, шығу тегі – бұл ұтымды, зайырлы рақымшылдық, материалистік, яғни заттық ұғымнаманың еріксіз тағдыры. Ақылға жеңдірушілікті сынау деконструктивизм («деконструктивизм» – француз пәлсапашысы Жак Дерриданың ұғымдарын құрылыс тәжірибесінде қолдануға негізделген қазіргі сәулет өнеріндегі бағыт) пәлсапасының таралуы арқылы өршіп, оның жойылуын тездетіп жіберді, ол барлық тұрақты мағыналар мен мәнілерге соққы береді. Жак Деррида (француз тілінде жазылуы: *Jacques Derrida*), Мишель Фуко (француз тілінде жазылуы: *Paul-Michel Foucault*) және басқа да қазіргі заманғы батыстық ойшылдар адамзат тарихының кейінгі жаңашылдық пәлсапасын барлық мағынаны босататын кейінгі құрылымдық кезең ретінде деконструкцияшыл теориялауға, яғни пайымдауға («теориялау») (француз тілінің *théorecisme* сөзінен шыққан) теориялық білім әлемді, өмірді және адамдарды өзгерте алады деген сенім сияқты теориялық және дерексіз ойлаудың асыра мағы-

насы. Белсенділікке қарама-қарсы және сондай бір адасу) үлес қосты деп тұжырымдалады.

Кейінгі жаңашылдық пәлсапада діни және метафизикалық («метафизика» (орта грек сөзі *μεταφυσικά*, көне грек тілінен *τὰ μετὰ τὰ φυσικά* – «физикадан кейінгі нәрсе») – пәлсапаның бір саласы, Иммануил Канттың «таза ақыл» арқылы пәлсапалық көзқарасына сәйкес шынайылықтың бастапқы табиғатын, дүниесін және болмысын зерттейді) пайымдауларға орын жоқ екендігі анық. Кейінгі жаңашылдық ғаламның шығу тегі мен мақсаты жоқ тұрақты қозғалыстағы материядан, яғни заттан басқа ешнәрседен тұрмайды және ақиқат, сенімділік, мән және идеалистік («идеализм») (француз тілінде: *idéalisme*, латын тіліндегі *idealis* сын есімі арқылы, көне гректің *idéa* – «ойтүрткі» зат есімінен шыққан) – болмыс саласындағы материяға қатынасты ойтүрткінің басымдылығын бекітуге негізделген пәлсапалық ұғымдар мен дүниетанымдардың кең ауқымын білдіретін арнайы сөз) уәждер сияқты сөздерді қолдану ғаламның негізсіз метафизикалық көрінісіне шегіністі қамтиды деп болжайды. Орталық, бәрін қамтитын тәртіп жоқ, тек әрқайсысы өз айналасында болатын, өздігінен тұратын шағын ғана бұйрықтар.

Кейінгі жаңашылдық ойда бұлтартпас мәнбі деген түсінік жоқ. Керісінше, адамдардың өздері тұжырымдаған мәнбілер бар, олар қаншалықты оғаш немесе ауытқу болғанына қарамастан өз нанымдарын таңдайды. Сонымен қатар, кейінгі жаңашылдық пәлсападағы ақылақтық жүйе мәдени және діни негізделген бірауыздылық негізінде құрметтелетін және сақталатын шексіз толық құндылыққа негізделген ойларға немесе белгіленген үлгікалыптарға бағынбайды. Кейінгі жаңашылдық әдепнама қауіпсіздік, экономика, бұқаралық ақпарат құралдары және т.б. саласындағы шектеулі, уақытша заңдылық келісімдеріне негізделеді және қоғамның бақылауындағы жеке адамдардың немесе мекемелердің мүдделерінен туындайды.

Кейінгі жаңашылдық саясаты жаһандық капитализм енгізген жаңа әлемдік тәртіпке ықпал етті. Мақсат – елдерді өздерінің саяси деңгдарларын ақша салулық серіктестерге, ал тұрғындарын тұтынушыларға айналдыру арқылы трансұлттық бірлестіктер мен елге шетелден тауар

әкелуге жол ашуға сендіру. Бұл демократиялық даму мен діни, мәдени және ұлттық бірегейлікке нұқсан келтіреді.

Кейінгі жаңашылдық пәлсапаның бұл қырлары араб және мұсылман мәдениеті мен ойлауына қатты әсер етті. Осы пәлсапа мен саясатқа сәйкес Құран мәтіндерін оқырмандардың қиыңдылығына сәйкес қайта құруға және қайта қарастыруға әрекет жасалды. Бұл пәлсапа тұрғысынан сүннетті бізден еш айырмашылығы жоқ адамның сөздері мен іс-әрекеттеріне негізделген және Пайғамбар (с.ғ.с) мен оның жолдастарының заманында қалыптасқан жағдайлар біздің заманымыздан тым өзгеше деген сылтаумен алып тастау керек. Енді ақыл-ойдың іргелі рөліне күмән туындайтын уақытта осы оқиғалардың дұрыс мұсылман ділін қалыптастыру үдерісі үшін өзектілігін айқындау қажет.

БЕСІНШІ ТАРАУ

Мақсаттар туралы хабардарлық дағдарысы және оның әлеуметтік әрекетке әсері

Ислам құқығының мақсаттарының шеттетілуі кейбір жағдайларда шектен тыс қатандыққа, ал басқаларында шамадан тыс жұмсақтыққа әкеліп соқтырды, сонымен қатар жоспарланған артықшылықтардан әлдеқайда көп зұлымдықтарға әкелді. Келесі талқылауда бұл сұрақ зерттеліп, сананы ояту жолдары ұсынылған және діни ояну артықшылыққа қарсы тұруға, махаббат пен үйлесімділікті таратуға, сұлулық пен әсемдіктің мақсаттылығын көруге және мұсылман әйелдің қоғамдағы рөлін бағалауға қалай көмектесетіні көрсетілген.

Ұғымнамалық *экстремізм* қоғамға үлкен қауіп төндіреді. Діни шектен шығушылыққа қарсы тұру үшін бірінші кезекте жаңғыру заңдары мен өркениеттік бірте-бірте дамуды таратуға басымдық беру керек. Осылайша, біздің заманымызда пайда болған *экстремізм* мен дағдарыспен күресу үшін біздің білімді дегдарларымыз теориялау, яғни пайымдау жасап уақытша шешімдерді сата алатын піл сүйегінен жасалған мұнараларында (ағылшынша «ivory tower» деген тіркес ар-

тықшылықты оқшаулану немесе нақты әлемдегі мәнбілер мен сарамандық жағдайлардан бөліну күйін білдіреді) бекітілгеннен гөрі дамудың әртүрлі нұсқаларын зерттей отырып, Қайта Өрлеу заңын алға жылжыту туралы ойлануы керек.

Мысал ретінде, мұсылмандардың бос уақыт пен сауыққа деген көзқарасында тым сақ көзқарас басым. Алайда, адамдардың өміріне қатысты дұрыс заңдар шығарудың мақсаттарының бірі – тыйым салынған әрекеттерді алмастыратын, рұқсат етілген ұсыну. Бұрын тыйым салынған деп жарияланған кейбір әрекеттерді шұғыл түрде ислам заңымен тыйым салынған басқа әрекеттерге әкеліп соқтыруы мүмкін деген қауіптен қайта қарау керек. Мысалдарға ерлер мен әйелдерге арналған әртүрлі пішіндегі сауықтық іс-шаралар, сондай-ақ мақсатты өнер, ойын-сауық әуесқойлығы, білім беру ойындары, саяхат, туризм және т.б. Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) Сүннеті (араб тілінде: سنة نبينا صلى الله عليه وسلم) шын мәнінде демалу мен демалыстың түрлерін қолдайды. Пайғамбар (с.ғ.с.) кейбір абыздықтарға өз мешітінде сауықпен айналысуына рұқсат берді; ол екі жас қызға А'йша үшін ән айтуға рұқсат берді; қуыршақтармен ойнауға рұқсат берді; және бос уақытта, әзіл-қалжыңды, жарыс және басқа да демалыстарға рұқсат берді, бұның бәрі біздің дініміз байыптылыққа, күш пен күреске бұйыратыны сияқты, демалудың, рахаттанудың әртүрлі түрлеріне жол беретіндігін көрсетеді.

Экстремізмге қарсы тұру үшін отаншылдық сезімді қайта жаңғыртып, азаматтардың санасына сіңіру өте маңызды. Біз адамдардың санасы мен жүректеріне олардың өмір сүруінің ең үлкен мақсатын, яғни Аллаһ Тағалаға (араб тілінде: الله تعالى) *gibadat* етуді сіңіруіміз керек, осылайша бұл сана олардың өмір сүруіне әсер етуі мүмкін және біз олардың рухани орталығына кіру сезімін нығайтып, тереңдетуіміз керек. Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) мұны адамзатқа өзінің соңғы жолдауын ашатын және барлық мұсылмандарға күн сайын құлшылық ететін орын ретінде таңдап, құрмет көрсетті.

Сонымен қатар, жекелеген азаматтардың өмірін басқаратын және қоғамның істерін реттейтін саясат пен заңдарды қалыптастыру өте маңызды. Мұндай саясат пен заңдар қоғамның ілгерілеуі мен дамуының алғышарты болып табылады, өйткені олар қоғамның азаматтар-

дың құқықтары мен міндеттеріне қатысты қағидаларын қамтиды. Отаншылдық ойлаудың негізгі талаптарының бірі – білім беру мен бұқаралық ақпарат құралдары сананы жеке және ұжымдық деңгейде көтеру бойынша жауапкершілікті жүзеге асыруы. Біздің білім беру мекемелеріміз әр адамның мінезін қалыптастыру және оған қажетті өркениеттік сананы қалыптастыру үшін мақсатты, кешенді жоспар құруға міндетті.

Сүйіспеншілік пен іңкәрлік сезімдерінің аясы өте тарылды. Қоғамның басқа мүшелеріне бей-жай қарамай, өздеріне және ең жақын адамдарына деген сүйіспеншіліктерін шектейтін адамдар бар. Классикалық мысал – рушылдық. Алайда, тіпті адамдардың өздеріне жақын адамдарға, соның ішінде ерлі-зайыптыларға, балалар мен бауырларға деген сүйіспеншілігі көбінесе сөзбен де, іс-қимылмен де білдірілмейді. Шындығында, кейбір бұзылған отбасылардың ең маңызды себебі – әйелдер мен жас қыздарға деген сүйіспеншіліктің болмауы немесе оларға тиісті сүйіспеншілікті білдірмеу.

Мешітте уағыз айтқан кезінде, оның екі немересі Әл-Хасан мен Әл-Хусейн кіргенде, Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) мінбардан түсіп, оларды құшақтап, беттерінен сүйген кездегі Пайғамбардың (с.ғ.с.) күшті тебіреністеріне таң қаламын. Оның жануарларға, тіпті жансыз заттарға деген сүйіспеншілігі одан да ғажап! Ол Ұхуд тауына көтерілгенде: «Міне, бізді сүйетін және біз оны жақсы көретін тау!»⁹

«Расында, Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) әдемі және әдемілікті сүйеді».¹⁰ Бұл Пайғамбарлық (с.ғ.с.) Нұсқаулық (араб тілінде: الهدى النبوة (صلى الله عليه وسلم)) мұсылмандарды Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) ғарышты сіңірген сұлулықты сезінуге, оны өз бойында тәрбиелеуге және оның көріністері жоқ болып көрінген кезде оны ақыл-ой елегінен өткізуге шақырады. Сұлулықты сезінудің оларды сезінетін адамға тигізетін әсері қаншалықты көп болса, олардың ойлары мен мінез-құлқында соғұрлым айқын көрініс табады және ол шындық пен ғарыш заңдарымен үйлесімді өмір сүруге қабілетті болады.

Мұсылмандар сұлулықтың рөлін өзгерістердегі түрлендіру жұмыстарында елемеді, бұны өнерден және жеке тәжірибелерден кету, сондай-ақ әсемдіктің сананы дамытуға күш-жігердің болмауы дәлелдейді. Сұлулық пен кемелдіктің илаһи сипаттарға жататындығын және Аллаһ Тағала (араб тілінде: الله تعالى) өзінің жаратылысында өзінің рақымы мен сұлулығының әсерін көруді жақсы көретінін ескерсек, ислам заңы да, ақыл-ой да Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: الله تعالى) керемет әрленімі біздің барлық істерімізде көрініс табуы керек деп бұйырады.

Шариғат біздің жұмысымызды сапалы жүргізудің және тазалық сақтау мен сыртқы келбетті сақтаудың маңыздылығына да қатысты, бұның бәрі сыртқы сұлулық заң мақсаттарының бірі екендігін көрсетеді. Мұсылмандарға аспан мен жұлдыздарда, таулар мен ағындарда, өсімдіктер мен жануарлар әлемінде көрінетін Аллаһ Тағаланың (араб тілінде: الله تعالى) жаратылысының сұлулығын бақылау және ойлану бұйырылған кезде, басқаша қалай болуы мүмкін? Сұлулық жұмсақтық пен мінездің нақтылығына ықпал етеді, сонымен бірге ашуланшақтық пен ымырасыздықты азайтады. Сонымен қатар, бұл олардың сәтсіздіктері мен қателіктерін іздеуден гөрі жағдайлардың жақсы жақтарын және ізгілікті іздеуді қалайды. Сұлулықты сүйетін адам өзіне-өзі жалтақтық пен масқаралық, жарамсақтық және арсыздық жағдайында өмір сүруге мүмкіндік бермейді. Шынында да, біз өмірдің сұлулығына нұқсан келтірген және барлық тіршілік иелерінің арасындағы қарым-қатынасты бұзған өшпенділік пен зорлық-зомбылықтан қалған тыртықтарды емдей отырып, өзімізге де, өзгелерге де сүйіспеншілік пен мейірімділік сезімдерін жандандыратын мұсылмандық әсемдіктің құндылықтарды қалпына келтіруіміз керек.

Сот тәжірибесінде туындаған мәселені шешу өте маңызды, ол әйелдерге қатысты заңды мәселелерге назар аударады, мысалы, еркін ағынды сыртқы киім кию, көлік жүргізуге рұқсат беру немесе *махрамсыз* (араб тілінде: محرم) саяхаттау (белгілі бір әйелмен некеге тұрмайтын туыстық дәрежесі бар еркек туысы) және басқа да ұқсас мәселелер. Осы мәселелердің маңыздылығына қарамастан, оларға әйелдердің әртүрлі құқықтары, олардың дамуындағы рөлі және олардың қоғам мекемелеріне қатысуы сияқты жеткіліксіз көңіл бөлінетін аса маңызды мәселелерден басымдыққа ие болуға жол бермеу керек. Бұл құбылыс

әйелдердің рөлін төмендетіп, олардың әлеуетін төмендеткен. Біз әлем үшін өмірлік маңызы бар салаларда жаңа көріністер ашатын ілгерішіл даму жобаларына қатыса отырып, әйелдерді шеттететін қорғаныс ұстанымынан басқыншыл ұстанымға ауысуымыз керек.

Сонымен қатар, көптеген білімді мұсылман әйелдердің сыни және нысанды ойлауға мүмкіндіктерінің шектеулілігі көптеген даму бастамаларына кедергі келтіруі мүмкін. Шынында да, біз таза Шариғаттан және оның жалпы мақсаттарынан туындайтын және қоғамдағы әйелдердің рөлін жоғарылататын жобаларға қолдануға болатын сарамандық идеяларды беретін оятуды көреміз деп үміттенеміз. Теоретиктер бостандық, әділеттілік, теңдік, жаңғыру және өркениет тұжырымдамаларын дамыту жолында піл сүйегінен жасалған мұнарадан түсіп (ivory towers, яғни піл сүйегінен жасалынған) – артықшылықты оқшаулану немесе нақты әлемдегі мәнбілер мен сарамандық жағдайлардан бөліну күйі), нақты құрылыс жұмыстарына қатысатын уақыт келді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мұнда белгілі бір сұрақтар туындайды: неге мұсылмандар жаңа идеяларды ұсынудан немесе біздің қазіргі дағдарыстарымызға нысанды көзқараспен, әлеуметтік және пәлсапалық талдауға сүйене отырып, біздің діннің белгіленген құндылықтарымен салыстырғанда жаңа ұғымдардың қабылдануын немесе қабылданбауын тексеруге мүмкіндік береді? Неліктен біз әрқашан ойшылды, әсіресе исламға қайта оралып, қазіргі ақылға жеңдірушіліктен бас тартқан уақыттағы кейбір пәнші ойшылдарды дінге қарсы шыққан және мұсылмандарға қастандық жасайтын адам ретінде көреміз? Белгілі бір ойшылдардың жағымсыз тарихи бейнелері бізді әлемнің басқа бөліктерінде қолданылатын өзгертулер мен түрлендірулер жобаларынан назар аударуға және қолдануға лайық жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген жобалардан пайда көруге жол бермеді ме?

Жалпы халыққа *Мақасид Әш-Шари'аны* жақсырақ түсінуге және қолдануға көмектесу және заңгерлерге осы түсінік негізінде жаңа

туындайтын жағдайларды басқаруға көмектесу үшін, осы тақырып бойынша қосымша зерттеулер мен жарияланымдар қажет. *Мақасид Әш-Шари'а* мұсылмандық сенімнің барлық тармақтарын қамтиды және олар барлық мұсылман үкімдеріне бағынышты. Осы мақсаттарды және олардың Ислам заңдарының жалпы шеңберімен байланысын түсінетін мұсылман ауытқулардан сақтайды және аулақ болу керек әрекеттер туралы хабардар етеді. Ол белгілі бір жағдайда қандай іс-әрекеттерге басымдық берілетінін және олардың қайсысы кешіктірілуі мүмкін екенін біледі. Сонымен қатар, ол Шариғаттың ерлерге, әйелдер мен балаларға тигізетін артықшылықтарын, сондай-ақ *Мақасид Әш-Шари'аны* түсінуіне негізделген діннің саналы тәжірибесінен туындайтын бақыт пен қанағаттануды анық түсінеді.

Автор

мұсфир бин әли әл-кәһтәни – қазіргі уақытта Исламдық құқық («Заң ғылымының негіздері», Усул Әл-Фикһ, араб тілінде: أصول الفقه) бойынша дереккөз әдістемесі кафедрасының доценті, Патша Фаһд мұнай және минералдар университеті, Дахран, Сауд Арабия.

Әдебиеттер

1. Әбу Ишәк Ибрәһим Ибн Мұхаммад Әл-Ләһми Әш-Шәтиби, Әл-Мұфәқәт («Бекітулер», араб тілінде: الموافقات), кіріспесін Бәкр Ибн Әбдүлләһ Әбу Зәйд, мәтінмен, кіріспемен, хадистердің түсіндірмесі мен дереккөздерімен байланысты жұмысты Әбу Үбәйдә Мәшһр Ибн Хәсән Әс-Сәлмән жасаған (Хобар: Дар Ибн Әффән, 1417 хижра / 1997-жыл), 2-ші том, 300-ші бет.
2. Нүр Әд-Дин Әли Әл-Хәйтәми, Мәджма Әл-Зәуәид Уа Мәнбә Әл-Фәуәид (Бейрут: Дар Әл-Кутуб Әл-Илмиһ, 1408-хижра / 1987 жыл), 3-ші том, 162-ші бет. «Әт-Тәбәрәни оны Әл-Кәбұрда жеткізген... және оның жеткізілім тізбегіндегі жеткізушілер сенімді». Сондай-ақ, Джалал Әд-Дин Әбд Әр-Раһман Ибн Әбу Бәкр Әс-Сүйүти, Сәһиһ Әл-Джәми Әс-Сәғир Уа Зиәдәтүһ (Әл-Фәтһ Әл-Кәбир), Мұхаммед Нәсыр Әд-Дин Әл-Әлбәни, (ред.), 1-ші том, 383-ші бет, хадис № 1885.
3. Әш-Шәтибидің, Әл-Мұфәқәт, 5-ші том, ескертуін қараңыз; және Мұхаммед Әд-Дәсүқи, Әл-Ижтиһәд Уа Әт-Тәқлид Фи Әш-Шари'а Әл-Исламиһ (Доһа: Дар Әл-Сәқәфә, 1987-жыл), 233-ші бет.
4. Әд-Дәсүқи, Әл-Ижтиһәд Уа Әт-Тәқлид Фи Әш-Шари'а Әл-Исламиһ (Доһа: Дар Әл-Сәқәфә, 1987-жыл), 233-ші бет.
5. Мұхаммед Бәзмүл, Тағайүр Әл-Фәтуә (Әл-Түқбә: Дар Әл-Хижра, 1415 хижра / 1994-жыл), 56-шы бет.
6. Әбу Зәйд Әбд Әл-Раһман Ибн Мұхаммад Ибн Хәлдун, Әл-Мүқәддимә, 3-ші том, 877-ші бет.
7. Мұхаммед Әбид Әл-Джәбириді қараңыз, Фикр Ибн Хәлдун: Әл-Асабийя Уа Әд-Дәулә: Мә'әлим Назарийя Хәлдунийя Фи Әт-Тарих Әл-Ислами, 7-ші басылым, (Бейрут: Марказ Дирасат Әл-Уәһдә Әл-Арабийя, 2001-жыл), 233-ші бет.
8. Әбу Әл-Аббас Ахмад Ибн Әбд Әл-Хәлим Ибн Таймиһә Әл-Хәррәни, Мәджму Фәтәуа Шейх Әл-Ислам Ахмад ибн Таймиһә, құрастырып реттеген Әл-Әбд Әр-Раһман Ибн Мұхаммад Ибн Қасим Ән-Нәшими Ән-Нәджди Әл-Хәнбәли, оның ұлы Мұхаммад көмектескен (Әр-Риәд: Мәтәби Әр-Риәд, 1381-1383 хижра / 1961-ші және 1963-ші жылдар), 6-шы том, 396-шы бет.
9. Сәһиһ Әл-Бүһәри, хадис №. 4083 және Сәһиһ Мүслим, хадис №. 1392.
10. Сәһиһ Мүслим, хадис №. 91.

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы, қысқаша түрде жазылған және оқырмандарға түпнұсқаның түпкі мазмұны туралы негізгі түсінік беруге арналған институттың негізгі жарияланымдарының құнды жинақтамасы.

Мақасид Әш-Шари'а туралы түсінік исламдық үкімдердің жоғары мақсаттары мен мақсаттарына дәл келтірілген заңдық сезімді дамытуды талап етеді, оның мақсаты ашылған мәтіндерді түсіну мен мұсылман ойларын түрлендірудің және оны қолданудың жаңа әдістемесін тұжырымдау болып табылады. Әл-Қәһтәни *мақасидтың* әр түрлі деңгейлерін түсінудің маңыздылығына, оның ішінде негізгі мақсаттарды (*әл-мақасид әл-әслийя*, араб тілінде: المقاصد الأصلية) және екінші мақсаттарды (*әл-мақасид әт-тәбийя*, араб тілінде: المقاصد الطائية) ажыратуына назар аударады. Ол Шариғаттың мақсаттарын жағымды түсіну мұсылман қоғамдарында мәдени және адами тұрғыдан дамуға мүмкіндік береді деп сендіреді.

Бұл жұмыстың ерекше бір күші автордың Шариғаттың жоғары мақсаттары мен міндеттерін заң ғылымдарының әртүрлі салаларына, мысалы, діни үкімдер шығару және қабылдау (*ифта'*, араб тілінде: الإفتاء), сияқты мәселелеріне және қазіргі кездегі мұсылман қоғамдарының маңызды әлеуметтік мәселелер мен қиындықтарға қолдануына байланысты. Бұған әйелдердің рөлі мен мәртебесі, *экстремізм* («экстремізм» (латынның *extremus* сын есімінен – «шамадан тыс», «шектен тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, іс-әрекет тәсілдерін ұстану (әдетте саясатта) мен салақтық мәселелері, Шариғаттың дұрыс қолданылмауы мен асыра пайдаланылуы, мұсылман ойының дағдарысы және діни шектен шыққандыққа қарсы тұру қажеттілігі жатады. Сонымен қатар, жиі назардан тыс қалатын, бірақ жансезімдік әл-ауқат пен қоғамның әл-ауқаты үшін маңызды мәселелер, соның ішінде демалу мен бос уақытты өткізу, әсемдік пен үйлесімділікті белсенді дамыту және насихаттау қажеттілігі бағаланады.

